

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
SZAKOSZTÁLYAINAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI:

GYÖRGY LAJOS
FŐTITKÁR

XXXVII. kötet

Új folyam III.

1932. 4-6. sz.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület

CLUJ-KOLOZSVÁR

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság

1932

TARTALOM

TANULMANYOK:

<i>Dr. Asztalos Miklós:</i> A székelyek őstörténete letelepülésükig — — —	123
<i>Dr. Varga Béla:</i> Az individualitás kérdése. II. befejező közl. — — —	142
<i>Dr. Balogh Arthur:</i> A kisebbségek elismerése a nemzetközi jogban — — —	174
<i>Kemény Katalin:</i> Erdélyi emlékirók. I. közl. — — — — —	180
<i>Horváth József:</i> Az angolok Indiában. II. befejező közl. — — — — —	205

KISEBB KÖZLEMÉNYEK:

<i>Dr. Florio Banfi:</i> Filippo Scolari temesi főispán s az Oratorio degli Scolari Firenzében — — — — —	229
<i>Csűry Bálint:</i> Pápai Páriz Ferenc Faust-anekdotája — — — — —	233
<i>Szabó T. Attila:</i> Kovásznai (Tóth) Sándor Gyöngyösit dicsérő verse — — —	234

ADATTÁR:

<i>Dr. György Lajos:</i> Dr. Borbély István életrajza és irodalmi munkássága (1886—1932) — — — — —	236
--	-----

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE:

19 irodalomtörténeti, történeti, ethnografiai, archeologiai stb. tárgyú könyv és tanulmány ismertetése — — — — —	241
--	-----

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLEMÉNYEI:

<i>Dr. Szádeczky K. Gyula:</i> Oligocenkori trachyt-vulkán nyoma Kolozsvár határában — — — — —	19
--	----

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET ORVOSTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLEMÉNYEI:

<i>Dr. Koleszár László:</i> Dr. Török Imre (1885—1932) — — — — —	15
--	----

AZ ERDÉLYI MÚZEUM

az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg évenként 12 számban negyedévenként 7—7½ iv terjedelemben. A folyóirat az EME Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, Természettudományi-, Orvostudományi- és Jog- és társadalomtudományi Szakosztályának hivatalos közlönye.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-ot

az Egyesület alapító, igazgatósági és rendes tagjai évi 300 lejes kedvezményes áron kapják. Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 400 lej. Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

ERDÉLYI MÚZEUM kiadóhivatala, Cluj-Kolozsvár, Strada Baron L. Pop (volt Brassai-utca) 5.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőt illetik:

DR. GYÖRGY LAJOS, Cluj-Kolozsvár, Str. Universităţii (v. Egyetem-u.) 10.

A szerkesztőség közli az igen t. munkatársakkal: 1. Géppel írott kéziratokat kér. 2. A közlésre szánt dolgozatok átlagos legnagyobb terjedelme 1 iv. 3. Minden munkatárs a folyóiratnak egyszersmind előfizetője is. A tiszteletdíjat 300 illetőleg 400 lejig a kiadóhivatal az előfizetés javára írja. 4. Különnyomat a szerző kívánságára és költségére készül. 5. Kéziratokat a szerkesztőség csak a szerző külön kifejezett óhajára küld vissza.

A székelyek őstörténete letelepülésükig.

Irta: Dr. Asztalos Miklós.

A székelyek letelepedésének kérdése hosszú idő óta egyike a legtöbbet vitatott tudományos problémánknak. Sorsa hűen tükrözi vissza a történettudomány módszertani fejlődésének képét.

A székely kérdés tudományos sorsa három egymástól jellegzetesen elkülöníthető természetű szakaszra osztható. Kezdetben a székelyekre vonatkozóan kritika nélkül elfogadták a hamisított és nem hamisított krónikák adatait, a valódi oklevelek mellett a hamis okleveleket is. A forrással szemben táplálható gyanú nemismerésének korában a székely kérdésben nem volt kérdésre váró felelet. Irigylésre méltóan világosan és játszi könnyedséggel oldják meg a székely mult előadásának feladatát mind aranyosrákosi Székely Sándor 1840-ben írt és 1845-ben Kolozsvárott kiadott „hiteles kútfőkből“ készült *Erdélyország hiteles történeteiben*, mind pedig Kővári László és Szilágyi Sándor¹ a később megjelent összefoglaló erdélyi történelmeikben, sőt még 1901-ben Jakab Elek is,² mígnem négy évvel utóbb Szádeczky Lajos ízekre nem szedte a csíki székely krónika néven ismert silány hamisítványt, amelynek alapján 1901-ig még oly játszva rekonstruálták egyesek a székelyek őstörténetét.

A kútfőkkel szemben táplálható gyanú kifejlesztette forráskritika azonban már igen korán élesen szembehelyezkedett nemcsak a hamisnak bizonyult oklevelekkel, de a középkori krónikáinkkal is. Ebben a hyperkritikus korban az irtó hadjárat, amint Hóman mondja, „elsősorban a hún-hagyomány és Anonymus ellen“ fordult „s ezért mellőzték következetesen a székely kérdés tárgyalásánál a székelység külön népi egyéniségét bizonyító XIII—XIV. századi történeti forrásokat.“³ Ebben a hyperkritikus korban annyira elfogadhatónak vélt anyag nélkül maradt a székelység multjának kutatója, hogy kénytelen volt kizáróan csak olyan dolgok vizsgálatától várni a megoldást (népnév, foglalkozás, helynevek), amelyek lehetnek elsőrangú segédforrások ugyan, de önmagukban csak arra jók, hogy a történeti kérdést filológiai térre vive,

¹ Kővári L.: *Erdély történelme*. I—V. k. Pest. 1859. — Szilágyi S.: *Erdélyország története*. I—II. k. Pest. 1866.

² Jakab Elek—Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégebb időtől 1849-ig*. Bp. 1901.

³ Hóman Bálint: *A székelyek eredete*. Bp. 1921. 4. l.

azt a megoldhatatlanságig komplikálják. Ebből a korból való, s többnyire — mint azt Hóman szintén leszegezte — filológusoktól és ethnografusoktól származik, a székelységnek nyugatról keletre, Magyarországból Erdélybe történt telepítésének elmélete, amely azonban számos variáns-formája egyikében sem fogadható el.

A kérdés állapotának legújabb fázisa mindkét említettől eltérő természetű. A század elején megindult folyamat (Domanovszky, majd Hóman) a hyperkritikát megfosztotta túlzásaitól s a módszeres kritikával véghezvitt szövegelemzések és forrásösszehasonlítások alapján a méltatlanul mellőzött középkori krónikáink szavahihetőségi foka tisztázódott. Ezzel egyidejűleg a nyelvtudomány művelői is, elsősorban Melich és Gombocz, szintén a történelmi álláspontra helyezkedtek s így újra jelentősen több hiteles forrás nyílt meg a székely kérdés vizsgálói előtt. Ha még rámutatok arra is, hogy Jakubovich Emil legutóbb már azt is megállapította, hogy krónikáink szövegei részére a magyar regösök a pogány hősök, honfoglaló és kalandozó vezérek énekeit *ösi előadásformában, szöveg szerint* fenntartották,⁴ láthatjuk azt, hogy mennyire könnyebb ma kísérletet tenni a székely őstörténet előadására *történelmi emlékeink* alapján, mint lett volna az alig két évtizeddel is ezelőtt. A nyelv- és történettudomány által egyaránt rehabilitált történelmi források segítségével megkísérlem tehát előadni a székely nép őstörténetét a letelepedéséig. Előrebocsátom, hogy fejtegetésem Hóman idevágó négy tanulmányából indul ki⁵ s csak az egyes ott nyitva hagyott kérdésekre kíván önálló feleletet adni, nevezetesen a magyarországi székely telepek létrejöttének s az erdélyi székelységnek a magyar állam életébe történt bekapcsolódásának kérdésében.

Sajnálattal ellent kell mondanom azonban Erdélyi Lászlónak, aki a napokban megjelent könyvében azt állítja, hogy a székely kérdést végleg eldöntötte s „a székely eredetkérdést csak a felületesség tartja még vitásnak.”⁶ Ezt a „felületességet” azonban — azt hiszem — ép a kérdés érdekében velem együtt még igen számosan vállalják.

Huzamos időn keresztül elsőrangú feladata volt a filológusoknak, nemkülönben az ethnografusoknak is, hogy a székely népben egy *foglalkozás* jelentését keresték s így akartak rábukkanni a székely kérdés nyitjára. Meg kell állapítanunk, hogy egyetlen olyan történelmi adatunk sincs, amely ezt a feltevést igazolná. Néhány adat is rámutat a szó

⁴ Jakubovich Emil: *Honfoglalási hősi énekeink előadásformájához*. Magyar Nyelv. XXVII. 9—10. füzet.

⁵ Hóman: i. m., Hóman: *A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése*. Bp. 1923. Hóman: *Magyar történet*. I. k. Bp. É. n., Hóman: *A magyar hűnhagyomány és hűn-monda*. Bp. 1925.

⁶ Erdélyi L.: *Igaz történetet tanítsunk*. Szeged. 1932. 64. l.

⁷ Székely Oklevéltár. I. k. 9. l.

egyetlen ismert használatára. IV. Béla 1252. augusztus 20-án kelt adománylevelében olvassuk: „Vincencius Comes filius Akadas *Siculus* de Sebus.“⁷ Máté erdélyi vajda 1271-ben kelt oklevelében találkozunk ezzel a névvel: „Zucuslaus *Siculus*“.⁸ A gyulafehérvári káptalan 1921-ben kelt okleveléből idézzük: „Stephanus et Dominicus filij Benchench, *de genere Siculorum*“.⁹ András székely ispán 1344. október 18-án kelt oklevele írja: „Comes Georgius, filius Orbos, *Siculus*“.¹⁰ A felhozott négy oklevélből vett példa is elég bizonyosság a mellett, hogy a „székely“ szó tartalma nem foglalkozást, hanem nemzet (esetleg társadalmi osztály) elnevezést jelent. Sokkal nyilvánvalóbb lesz azonban, hogy csak az elsőről, a nemzet elnevezésről, lehet beszélnünk, akkor, ha a következő oklevelés adatokat nézzük. Vilmos erdélyi püspök 1213-i oklevelében olvassuk: „si *Hungaros* vel *Siculos* ad dictam terram transire cingiterit, nobis et ecclesie nostre in decimis teneantur respondere“.¹¹ II. András 1222-ben kelt oklevele írja: „transierint per terram *Siculorum* aut per terram *Blacorum*“.¹² IV. Béla 1256-ban kiadott oklevelében olvassuk ezt a kitételt: „ex parte *Siculorum* et *Olacorum*“,¹³ ugyancsak egy általa 1263-ban kiadott oklevelében: „ab *Olachis* et *Siculis*“.¹⁴ Ebből a négy adathból kétségtelen, hogy a székely névvel a XIII. században nem egy bizonyos hivatást űző csoportot, vagy társadalmi osztályt, hanem népet jeleznek, amelyet nemcsak a vlachoktól, de még a magyaroktól is világosan megkülönböztetnek.

Nem lehet kétséges, hogyha az *egykorú* állapotokat megrögzítő XIII. századi hitelesnek tartott okleveleink a székely névvel a magyartól megkülönböztetendő más népet jeleznek, ezt a más népet kell értenünk Anonymus és a hűntörténet székelyein is. Meg kell jegyeznünk, hogy a ránk maradt kivonatos Kézaiban, a Bécsi Képes Krónikában és a Budai Krónikában a székelyekről található előadás egyaránt visszavezethető azok ősforrására, az úgynevezett hűntörténetre, amely az újabb kutatások szerint V. István (Domanovszky álláspontja), vagy IV. László (Hóman véleménye) korában keletkezett s ez utóbbi feltevés szerint Kézainak a műve. Ezért Anonymus mellett nem a fenti krónikák szövegére, hanem a hűntörténet szövegére hivatkozunk.

⁸ Sz. Okl. Tár. I. k. 18. l.

⁹ Sz. Okl. Tár. I. k. 24. l.

¹⁰ Sz. Okl. Tár. I. k. 51. l.

¹¹ Sz. Okl. Tár. I. k. 4. l.

¹² Sz. Okl. Tár. I. 5. l.

¹³ Sz. Okl. Tár. I. k. 13. l.

¹⁴ Sz. Okl. Tár. I. 14. l.

A székelyekre vonatkozó szöveg az említett három helyen így maradt ránk:

Kézai:

„Remanserant quoque de Hunis virorum tria milia ex prelio Crimildino erepti per fuge interfugium, qui timentes occidentis nationes in campo Chigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunos, sed Zaculos vocauerunt. Isti enim Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognouerunt remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquestata partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie, sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur.“

(Mátyás Flórián:
Chronica Hungarorum.
70. l.)

Bécsi Képes Krónika:

„Remanserant autem ex hunis virorum tria milia, qui per fuge interfugium erepti de prelio Crumbeldino in campum Chigla mezei se colligere procurarunt. Qui cum timerent occidentis nationes ne eos inuaderet ex obripto, ad Erdelew intrauerunt, non se hungaros, sed Zekul alio nomine vocauerunt. **In vita quidem Atyle infesti fuerant ipsi huni occidentali nationi.** Isti etenim Zekuli hunorum sunt residui, usque ad aliorum hungarorum reditum in campo prefato commorantes. Dum ergo hungaros iterato in Pannoniam redire cognouisset in Rutheniam eis occurrerunt conquestrantes simul Pannonie regionem Qua quidem conquestrata, in eadem sorte remanserunt, ut **tamen hungari voluerunt**, non in plano Pannonie, sed cum Valachis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Valachis commixti litteris ipsorum uti perhibentur.“

(Mátyás Flórián:
Chronica Hungarorum.
117—120. l.)

Budai Krónika:

„Remanserant autem ex hunis Uirorum tria milia per fuge interfugium erepti de prelio Crimiheldino in campum chiglad mezei se se colligere procurarunt, et cum timerent occidentis nationes ne eos inuaderent ex obripto: ad erdeel intrauerunt, non se hungaros: sed siculos alio nomine nocaverunt. Isti etenim siculi hunorum sunt residui, usque ad alium hungarorum aduentum: in campo prefato commorantes. Dum hungaros iterato in pannonia redire cognouissent: in rutheniam eis occurrerunt conquestrantes, **ubi tandem in eadem forte permanserunt.**“

(A hasonmás kiadás.
16. l.)¹⁵

¹⁵ A *kursiv* szedés a Bécsi Képes Krónika és a Budai Krónika szövegében a mindkettőben megtalálható Kézai előadásnál *bővebb* részt jelzi. A *kövérr* szedett szövegrészek *csak* az illető krónikában fordulnak elő.

Nem kell kitérnünk a hún-kérdés szövevényes vizsgálatára, elég, ha azt a két egybehangzó vallomást vizsgáljuk meg, amelyet az első székely-magyar együttműködésről a két előadás elmond. Anonymus szerint „a székelyek, kik előbb Attila király népei voltak, meghallván Usubu híret, mindnyájan *békességesen elébe menének* és fiaikat különféle ajándékokkal önként tuszokul adák s Usubú serege előtt az első sorban kezdenének Menemarout ellen harcolni“.¹⁶ A többek közt a Kézai-kivonatban ránk maradt hűntörténet szerint: „a székelyek ugyanis a húnok maradványai, akik, mikor meghallották, hogy a magyarok másodsor is Pannoniába költöznek, *a visszatérők elé mentek* Ruthénia határán és miután Pannoniát együttesen hatalmukba vették, ebből részt kaptak, de nem a pannoni alföldön, hanem az oláhokkal együtt a határszéli hegyek közt kapták ki részüket“.¹⁷

A két előadás megegyezik abban, hogy a székely a húnhagyományt őrző nép volt, s hogy összeütközés nélkül, békésen csatlakozott a honfoglaló magyarsághoz, amelynek harcaiban részt vett. A békés csatlakozás és a barátságos együttműködés ténye alapján valószínűnek kell elfogadnunk azt a kézenfekvő feltevést, hogy a magyarságot és a székelységet vagy bizonyos közös mult emléke, vagy pedig nagy nyelvi rokonság értette meg oly könnyen egymással. Elfogadhatjuk tehát Hómannak azt a véleményét, hogy a székely népet az avarokkal ide sodródott *onogurok* ivadékainak kell tartanunk,¹⁸ nemkülönben azt a feltevést is, hogy a székely név kétségtelenül a népnek saját maga használta nemzeti vagy törzsi neve volt.¹⁹ A Konstantinosz császár által említett tény, hogy a magyarok — a vezető réteg valószínűen kevés kivétellel, a nép pedig részben — két nyelven beszéltek,²⁰ valószínűvé teszi azt is, hogy a két népnek, a magyarnak és székelynek, nyelvi különbségeit az érintkezésben ez a másodiknak használt török nyelv nagy mértékben ki tudta küszöbölni. Aligha csalódunk akkor, ha a gyors nyelvi asszimilálódás megtörténhetését egyrészt a székely és magyar nép közötti közeli rokonsággal, másrészt a magyarság akkor még meglevő kétnyelvűségével véljük magyarázhatni.

Semmi történelmi emlékünknél nincs, amely arról szólna, hogy a székelység nem a honfoglalással egyidejűleg, hanem azután telepített Erdélybe. Anonymus úgy emlékezik meg róluk, mint akik a magyarok benyomulásakor már az ország területén laktak. A hűntörténet meg is jelöli ezt a helyet az úgynevezett Csigle, *Csiglamezőben*, amelynek hol fekvésére csak különböző többé-kevésbé megalapozott feltevéseket is-

¹⁶ Anonymus 50-ik fejezetéből Szabó Károly fordítása szerint.

¹⁷ Kézai 15-ik fejezetéből Szabó Károly fordítása szerint.

¹⁸ Hóman: *Magyar tört.* I. 124. l.

¹⁹ Hóman: *A székelyek eredete.* 20. l.

²⁰ Konstantinosz Porphyrogenetos: „*De administrando imperio.*“ 39. fejezet. (Marczali: *Enchiridion.* 37. és 50. ll.)

merünk.²¹ A Bécsi Képes Krónika és a Budai Krónika a közelebbi helyet is megjelöli az „ad erdeel intraverunt“ kifejezésben, amely azonban a Kézai-kivonatban hiányzik. Nem érdektelen megemlíteni, hogy a kérdés egyik korai összefoglalója, Verancsics Antal, a *De situ Transilvaniae, Moldoviae et Transalpiniae* c. művében a székelyekről szólván, majdnem szóról-szóra a hűntörténetet ismételve (ő így említi: habetur in Hungarorum chronicis...) a kérdéses helyet *Csikmezőnek* írja (in Transsylvaniae ultimum angulum, Chykmezew vocatum, versus septentrionem migravere)²² és Csíkba lokalizálja. A hűntörténet az Erdélybe költözést vagy visszaköltözést a honfoglalást követő megtelepülés első időszakára teszi. Ismételnünk kell Hóman szavait, hogy a krónikákból — azok forrásértékét figyelmen kívül hagyva is — kétségtelenül megállapítható, miszerint a székelyeket a XIII. század elején Magyarországnak a magyar honfoglalást megelőző időbeli, ősi lakóinak és legkésőbb a honfoglaláskor Erdélyben megszállt népnek hittek és tudták.²³

Verancsics etimológizáló törekvésével viszont annak a XVI. századi köztudatnak ad kifejezést, amely pld. Wernher *De admirandis Hungariae aquis* c. művében (1595) e szavakban rögzítődik meg: „Hungarorum antiquissimi siculi dicti, qui lingua sua sunt Zekheli“²⁴ s amely egy kétségtelenül XV. századi köztudatra s Bonfini ezen kifejezésére támaszkodik: „Scythuli, vetustissimum Ungarorum genus.“²⁵ Sőt már Aeneas Silvius Piccoloniminál is felbukkan e mondatban: „Siculi, Hungarorum vetustissimi creduntur, primi omnium, qui ex Hungaria Veteri in hanc provinciam venerint. Eam ob causam, quamvis agros suos colunt manibus de rure viventes, greges pecorum pascent, nobiles tamen appellantur.“²⁶)

Feltevésünk szerint a székely nép az avar birodalom bukásakor valóban Erdélybe, a Küküllők vidékére vonult vissza. Arra a területre, amely az archeológiai leletek bizonyossága szerint kívül esett Erdély szokott települési területein. A székelyekre valló archeológiai emlékek hiánya nem lehet ellentmondó a feltevésünkkel. Tudjuk ugyanis, hogy a magyar honfoglalás idejében az erdélyi nyugati bányavidéken (Dés, Kolozs, Torda, Marosújvár vonala) Oldamur bolgár cár ispánjai gyakoroltak fennhatóságot. Ennek ellenére bolgár-török régészeti emlékek nem kerültek elő Erdély földjéből s a népvándorlás korának legutolsó

²¹ Minden magyarázat között legelfogadhatóbb Pais Dezső magyarázata (Akadémiai székfoglaló 1931-ben), amely a Csiglamezőt a mai *mezőségre* lokalizálja: Maros, Aranyos, Kis-, Nagy-Szamos, Sajó határolta terület. Feltevésünk azonban ezt a merőben nyelvészeti okoskodással elért eredményt nem oszthatja.

²² *Verancsics Antal összes munkái*. I. köt. 144. l. (Magy. Tört. Emlékek. II. Oszt. Irók. II. k.)

²³ Hóman: *A székelyek eredete*. 18. l.

²⁴ Schwandtner: *Scriptores rerum hung.* 847. l.

²⁵ Bonfini IV. 9. Edidit. Car. Andr. Bél. Lipsiae. 1771. 675. l.

²⁶ Enea Sylvio: *De Europa*, cap. II. *Opera omnia*, Basel. 1571. 391. l.

leletrétege Erdélyben a szláv keramikai leletekben merül ki, tehát nem a kisszámú megszállók, hanem a tömegesebben élő bennlakók emlékét őrzi. Az archeológiai leletek jelenléte igazoló természetű, de hiánya nem jelenti ennek ellenkezőjét s így a székely régészeti emlékek hiánya sem zárja ki azt, hogy a székelyek ne szállták volna meg a Küküllők vidékét. Sokkal kevésbé teszi valószínűvé az alföldre is kiható bolgár uralom annak feltevését, hogy a székely nép a Királyhágón innen élt volna a magyarok bejöveteléig. Ha csak a Kőrösök és az Aranyos forrásvidékeire nem gondolunk, amely azonban sokkal kevesebb élethelehetőséget nyújt, mint a keletről védett s a nyugattal már alig érintkező Küküllő-vidék, mely már az erdélyi bolgár fennhatóságon is kívül eshetett.

Anonymus és a hűntörténet elbeszélései — úgy látják — két, a magyarok és székelyek között lejátszódott találkozás emlékét őrizték meg. Egy találkozást, amely a határon — a hűntörténet szerint Ruténia határán — s egy találkozását, amely a Korogy vize mentén a későbbi Csongrád megye területén játszódott le. Ez utóbbi emlékét Anonymus őrizte meg.

Kézairól, a hűntörténet szerzőjéről, nagyon jól tudjuk, hogy nem ismervén Erdélyt, nem szeret Erdélyről és erdélyi dolgokról beszélni s így kétségtelenül Erdélyre vonatkozó dolgokat szívesen hallgat el. Domanovszky megjegyzi, hogy Kézai „nem szeret Erdélyről szólni, kihagyja a krónikák szerint onnan Svatoplukhoz küldött követség történetét és Almos Erdélyben bekövetkezett halálát is”.²⁷ Nem különben rámutat arra is, hogy a „septem castris” kifejezésnél hol elhagyja annak Erdéllyel való összekapcsolását, hol pedig kétségtelenül Erdélyre vonatkoztatja,²⁸ ami bizonytalanná teszi nála, hogy ő csak az Ung melletti, vagy az egyidejű erdélyi benyomulás mellett foglal-e állást. Ebben a kérdésben önmaga is összekeveri az eseményeket, aminek eredménye nála a székelyeknek a ruténiai határra történt vonultatása. Az általa leírt csatlakozásban egyrészt a kabar csatlakozást, másrészt az erdélyi havasokon átkelő magyaroknak Erdély akkori lakottsága melletti szélein az oda visszavonult székelyekkel történt találkozását örökítette meg. Előadásából tehát csupán azt fogadhatjuk el, hogy a csatlakozás egy országhatáron történt. Anonymus ezzel szemben, egy az alföldön történt csatlakozásról emlékezik meg, amit szintén megtörtént eseménynek fogadhatunk el. Anonymus őrzi egy keletről, kétségtelenül Erdélyen át történt magyar benyomulás emlékét is: „ultrasilvam Houos uersus occidentem in terram Pannonie descenderent”.²⁹ Domanovszky Erdélyre vonatkoztatja azt is, amit Anonymus pár sorral utóbb Pannoniára ért: „quam terram habitarent Sclavj. Bulgarij et Blachij ac pastores Romanorum”.³⁰ Erre a felsorolt népek egymásmellettsége fel is jogosít. Különben a kivonatos Kézaitól eltekintve, a hűntörténet

²⁷ Domanovszky: *Kézai Simon mester krónikája*. Bp. 1906. 78. l.

²⁸ U. ott.

²⁹ A hasonmásos kiadás 9. l.-án, a Fejérpataki-féle olvasat 14. lapján.

³⁰ Domanovszky: i. m. 82. l.

többi őrizői szintén említik a két irányú benyomulást („de Erdeel et de flumine Ungh.“) s így azt tényül fogadhatjuk el. Megerősít ebben minket az a honfoglaláskori lelet is (kengyel), amely a Háromszék megyei Eresztevéynél került elő, s amely — mivel Háromszék nem volt települési hely, még hosszú ideig — csak az átvonuló, valószínűen Ojtozi-szoros Oltvölgy irányú, egyik honfoglaló csapat emléke lehet.³¹

Ezek után röviden rekonstruálhatjuk a székelyek szerepét a honfoglalásban. Ugyanakkor, amikor — Hóman megállapítása szerint — a Kárpátok északkeleti hágóin Árpád, Lél, Ound, Kundu hadai és a kabarok hada átkelt, Erdély délkeleti szorosain keresztül is megindult a magyarság beözönlése. Hogy melyik szoroson történt a betérés, nem állapíthatjuk meg, de vonulási irányukból — Gyalu bolgár csapataival nem ütköznek meg a Szamos—Aranyos vidékén, viszont a Maros mentén jutnak ki az alföldre — leginkább az ojtozi és bodzai szorosokra kell gondolnunk.

Szakadatlan erdőségeken haladva át értek el a Küküllők mentére visszahúzódott székelységig, amelynek egyik részét, valószínűen a Nagyküküllőmentit, magukkal sodorták. Feltehető lenne az is, hogy a rokon székelység csak segédsapatokat adott, hogy ezzel a maga békéjét biztosítsa, amint azt Anonymus Galicia vezéréről mondja el, aki kétezer ijjászt és 3000 útesináló parasztot parancsolt a hungi határszélig előljáróba.³² Ehhez azonban sokkal magasabbfokú szervezetet kellene feltételeznünk, mint amilyen a magát a rengetegbe bevett, nomadizált székelység lehetett. A székelység elsodort része terepismereiteit az előnyomulók rendelkezésére bocsátotta, az ottmaradtak pedig biztonnal elfoglalták azok elhagyott szállásterületeit. Az Erdélyen átnyomuló magyarság a Maros mentén kiért az Alföldre s ott a Kórógy vize mentén találkozott az északról alászálló magyarokkal. A velük jött székelyek résztvettek a bihari harcokban. De igen valószínű, hogy a székelyeknek csak egy része harcolt Biharban. A másik része az Erdélyen átjött magyarsággal tovább hatolt a Dunántúlra. Erre mutat ugyanis a székelyek elhelyezkedése a hadműveletek befejezése után. Hóman szerint ugyanis az Erdély felől jövő törzsek élén a Horkák törzse haladt s az találkozott a Maros, Körös közén Árpád törzsével. Mögötte jött az a törzs, amelyet Botond-törzsnének nevezhetünk s bezárta a sort a Gyulák törzse. Amikor a Tiszavidékről Árpád a szállását a Dunántúl felső vidékére tolja át, vele párhuzamosan a Dunántúl déli és délnyugati területeire nyomul át — feltevésem szerint élén a székelység egy részével — a Horkák törzse is, míg Délbaranyát és Délbácskát a Botond törzse szállja meg. A Gyulák törzse pedig eléri a Tisza vona-

³¹ Az archeológiai megállapításokat, valamint a térképen jelzett honfoglaláskori lelőhelyeket Roska Márton értekezéséből vettem, amelyet ő a szerkesztesémben sajtó alatt levő „Történeti Erdély“ c. gyűjteményes mű számára írt.

³² Anonymus: XI. fejezet.

lát s Marosvártól Gyulafehérvárig a Maros mentén áll meg.³³ Ha elfogadjuk a törzsek Hóman megállapította szálláshelyeit, s azt, hogy a székelység egy részét — amint vélem — elsősorban a Horkák, majd a Botond törzse magával sodorta, megoldottnak tekinthető a székelyek magyarországi telepeinek kérdése is. Mert a magyarországi székely telepekkel hol találkozunk? Biharban, ahol előzőleg részt vettek a harcokban s a szerzemény biztosítására s a gyepük védelmére le is telepítettek, és a Dunántúl nyugati és délkeleti végein, ahol a Horkák és Botond törzsei legyezőszerűen széthúzódva telepedtek le, mindenhol a legszélre nyomva ki a székelyeket az akkori szokásnak megfelelően. Ezek a székelyek természetesen az állami élet megszervezése után a határvédelemre felhasználást egyéb letelepítettek módjára résztvettek a király hadjárataiban s a szükséghez képest kisebb csoportokban exponáltabb helyekre is telepítettek át, így a Vág mentére és a Tisza felső vidékére: utóbbi helyre talán már igen korán a Biharba letelepített székelyek közül. Hogy a székelység ily nagy területekre évszázadokig fennmaradható tömegekben telepíthetett le, a mellett bizonyít, hogy Erdélyből nem egyszerű segédcsapatnak, hanem jelentős hányadnak kellett kijönnie, hogy kint Magyarországon részben felmorzsolódjon a határvédelem feladatában, részben beolvadva a rokon magyarságba annak számát és erejét növelje.

A magyarországi székely telepek jogállásáról nem sokat tudunk, de az a kevés ismeret is elég ahhoz, hogy épügy kizárja a lehetőségét egy későbbi XI—XII. századi Erdélyből való kitelepítés feltételezhetőségének, mint ahogy kizárja a magyarországi székelyeknek Erdélybe feltételezett visszatelepítését is a magyarországi és erdélyi székelység jogállapotában mutatkozó hatalmas ellentét miatt. A Magyarországra kisodródott székelyek emléke addig áll fenn, amíg azok olyan sajátos feladatkört töltenek be, amely a székely névvel való elkülönítésüket megokolttá teszi. Nemzetiségük nem biztosított számukra külön kiváltságokat, nyelvük már rég a magyar volt s így semmi okuk nem volt arra, hogy a határőri szolgálat elmulta után, nem egyszer az ország határától már távol is — mint Biharban és a Tisza felsővidékén — a „székely“ *nemzet nevet* továbbra is megőrizzék. Hisz a székelységből való kiválás, mint azt a Jakubovich közölte 1365. évi Lajos király-féle oklevél-átírás is bizonyítja, társadalmi és jogi emelkedést jelentett.³⁴

A székelység történetét továbbvinni nem a magyarokkal kijött rész volt azonban hivatott, hanem az a töredék, amely az átvonuló magyarságtól nem érintve a Kisküküllő mentén maradt. Igyekezzünk tisztázni a rendelkezésünkre álló adatok alapján ennek a töredéknek három évszázados sorsát.

³³ Hóman: *A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése.* 40—44. ll. Ugyanő: *M. történet.* I. 125—128. ll.

³⁴ Jakubovich Emil: *Ugocea-szabolcsi székelyek a XIV. században.* Magyar Nyelv. XXVII. 205—209. ll.

Erdélynek a honfoglaláskor lakott területeit a Kündü törzs szállta meg. A Szamos-Kraszna-Almás völgyein nyomult be a nyugati bányavidékre, a Dés, Kolozs, Torda vidékre, s legyőzte a bányavidéken fennhatóságot gyakorló bolgárok vezérét, Gyalut, aki a bolgár hatalomnak ezen a legészakkeletibb részén nagyobb ellentállásra nem is lehetett felkészülve. A megszállt bányavidék azonban már kívül esett a tulajdonképeni országhatáron, amely a Berettyó, Ér és Kraszna völgyeinek kapuinál volt s a nyiri és bihari őserdők természetes védelmére támaszkodott. (Említettük, hogy a kisodródott székelyek egyik része ép itt, a bihari határon, telepített le.) A Szamos, Aranyos és Maros középső folyását a bányavidékre benyomult Kende-törzs, mint előre tolt védelmi csoport, szállta meg. Egészen világos ez akkor, ha közelebről vizsgáljuk ennek a vidéknek vármegyei megszervezését. Azt látjuk ugyanis, hogy a sótermelés és szállítás területei egységes területnek tekintettek. A tordai, marosújvári sóbányák termékeit a Maroson szállították s ezért az egész terület kezdetben egységes, hiszen Torda- és Hunyadmegyék csak később válltak le az ősi Fejérmegyéből. A dési sókereskedelem a Szamoson és a Tiszán találta meg a maga útját. Szolnok megye (a külső-, közép- és belső- Szolnok megyék egysége), bár egyházilag megosztott, közigazgatásilag egységes terület volt.³⁵ Így a királyság kezdeti időszakában Erdélybe csak két, gazdasági fontosságú kar nyult be: nyugatról a marosi és aranyosi só, északnyugatról a szamosi só érdekében. A bányavidéket megszállt és biztosító magyarság azonban nem lehetett közvetlen érintkezésben mindjárt kezdetben a Küküllőmenti székelységgel, amelyet a nyugati új hatalom egyelőre nem érintett. A magyarság ilyen erdélyi elhelyezkedése megfelel a közvetlen előtte volt bolgár hatalom területi átvételének. A Küküllőmenti székelyek tehát a honfoglaláskor s utána még jelentős időn át Erdély keleti országhatárán laktak, amint az a Kézai-féle határmenti találkozásnak is megfelel.

Mikorra tehetjük a magyar és székely szállások első érintkezését? Csak hozzávetőleges feleletet adhatunk. A bányavidéki magyarság szaporodásával már elég korán — Szent István idejében — kezdetét vehette a kirajzás az Aranyos—Maros szögből a Maros—Kisküküllő-köz felé, valamint a székelyek részéről a Nagyküküllő felől a Maros mentén nyugat felé. Ez a mozgalom már a vezérek korában megkezdődhetett. Mintha csak Gyula-törzsének utócsapatai vonták volna maguk után a Nagyküküllő melletti székelyek még ott maradt részeit, vagy az azok szálláshelyeire a Kisküküllő mellől lehúzódo székelyeket. Ezzel magyarázhatjuk azt, hogy Gyulafehérvártól délre és délkeletre két feltehető székely teleppel találkozunk; ezek jelentősen elnyulnak a Marostól délre nyugat felé is: *Sebessel* és *Orbóval*, melyeket a magyarság és szászság nyugat-keleti irányú terjeszkedése szorított vissza

³⁵ Tagányi—Réthy—Pokoly: *Szolnok-Dobokavármegye monografiája*, I. k. 232. l.

annyira, hogy 1252-ben Sebes már jóval keletebbre, a mai Sepsiszék környékére, lokalizálható. A Sebes és Orbó vidéki székely telep feltételezésére többek közt feljogosít az is, hogy az oklevelileg sorban következő néven ismert székely telepet, a *kézdi*t, szintén nem a későbbi Kézdiszék helyén, hanem eredetileg jelentékenyen nyugatabbra, a mai Szászkézdi környékén találjuk. A három széknek, települési csoportnak mai elhelyezkedése is megfelel, nyugatról keletre haladva (sepsi, orbai, kézdi), az eredetileg feltételezett Szászsebes, Szászorbó, Szászkézdi területén volt elhelyezkedés egymásmellettiségének. Sándor Imre kétségtelenül megállapítja a Szászváros és Szászsebes közti *Bencenc* község székely voltát, amelyet egy 1501-es oklevél szerint a *Székelysüly* nevű patak szel át. *Lozsád*, *Zajkány* és *Hesdát* községekben még később is a székely szokás szerint osztják a falu határát s a közelben, Lunkány község felett egy *Vurfu Zecuiului* nevű hegycsúcsot találunk.³⁶

Feltevésünk szerint ez a két, illetve három székely csoport, a *sebesi*, *orbói* és *kézdi*, érintkezett először az erdélyi magyarsággal. Bennük kell gyanítanunk az erdélyi székelység legkorábban elmagyarosodott részét is. Közülük a két első csoport korán le is telepedett s az erről a településről vett elnevezést keletre vonulása után is megtartotta. A *sebesi* és *sebsi* kifejezés megfelel egymásnak. Mivel a *sebes* szó hosszú időn át mindig mint jelző („sebesi székely”) használtatott, szabályszerű fejlődéssel előbb sebsi, majd sepsivé fejlődhetett. Az *orbo*—*orba* változás ellen sem lehet nyelvészeti kifogásokat emelni.

A harmadik csoportnak első állandóbb jellegű, névadó megállapodását már csak a keletre nyomtatás előrehaladottabb idejében tételezhetjük fel. A Maros felé indult székelységnek ez a legkeletibb ága a legtovább volt nomád jellegű s ezért van oly nagy távolság a másik két csoport névadó letelepülése s az ő névadó szálláshelye között. Nem érdektelen megemlíteni, hogy a kézdi székelyek szászkézdi tartozkodása nem feltételezett jellegű. Innen vonult fel ugyanis egy részük 1260 körül a tatárjárás után lakatlanná lett Torockó-Aranyos vidékre. A szászkézdi vidék és háromszékbeli Kézdiszék összefüggésének emléke ugyan az idők folyamán elhomályosult, viszont Szászkézdi, illetve a szomszédos Szászkeresztúr vidéke még 1847-ben is Aranyosszékhez tartozott, emlékéül annak, hogy az aranyosszéki székelyek onnan s nem a háromszéki kézdi székéből költöztek nyugatra. Különben is tárgyi bizonyítékaink vannak arra nézve, hogy a mai kézdi vidék kívül esik még az 1220-as években a székelység települési határvonalán, amint arról majd a besenyő-telepek kérdésénél fogunk szólni. Hogy a székelység egy része 1222-ben a Székelyföld későbbi nyugati határától még jelentékenyen nyugatabbra tartozkodott, arra okleveles bizonyítékunk van. II. Endre ismeretes 1222-ben kelt, a német lovagrend részére adott újabb kiváltságlevelében engedélyt ad, hogy a rend mind a Maroson, mind az Olton 6—6 hajót tarthasson, amelyeken lefelé sőt szállíthatnak. Itt

³⁶ Sándor Imre: *A székelyek letelepülése*. Bp. 1930. 25. l.

fordul elő a következő kifejezés: „salisfodinas, qua *Akana* vocantur.“³⁷ Itt nem gondolhatunk másra, mint a mai *Vízaknóra*, amely egyaránt közel van a Maroshoz és az Olthoz is, s nem tartozott a szász földhöz. Az oklevél megengedi azt is, hogy a lovagok minden vámfizetés alól fel legyenek mentve „cum transierint *per terram Siculorum* aut *per terram Blacorum*.“ A vlachok földjét a következő évben (1223) kelt egyik oklevél alapján a Kerc és Fogaras vidéki havasokra tehetjük.³⁸ A lovagrend területéről a vlachok földjén való átvonulásra azért volt szükség, mert az Olt Kerc felett már nem igen volt hajózható, másrészt az Aknáról (Vízaknáról) hozott sókockák berakódása is bizonyosan jóval Kerc alatt történt. Viszont a „*székelyek földje*“ kifejezés nem utalhat másra, mint arra, hogy valahol a Maros és Olt között, Vízakna körül még székelyek tartozkodnak. A Parajd körüli sóbányákra ugyanis nem lehet gondolnunk (mint Szabó Károly tette), mert akkor feltétlenül a Küküllők felhasználásáról is említést tenne a királyi engedély. Így a kérdéses „*terra Siculorum*“ csakis a Maros és Olt között Vízakna irányában helyezhető el. Ez teszi kézzelfoghatóan világossá azt a körülményt, hogy 1210. táján a szebeni ispán vezetése alatt a besenyők, szászok és oláhok társaságában miért harcoltak székelyek is. Mert a sebesi és orbói székelyek ekkor még a szászok közé ékelve, vagy azokkal közvetlen érintkezve élnek valahol az imént körülírt területen. Székelyek ott léte mellett szól az a körülmény is, hogy a későbbi szász *Medgyes* szék és *Selyk* szék a székely ispánok hatósága alól csak 1402-ben kerül a szászok joghatósága alá,³⁹ ami csupán egy egykori székely ott tartozkodással magyarázható. Azonban — amint látni fogjuk — a medgyesi és selyki székelyek nem azonosak a sebesi székelyekkel s így a sebesi székelyeket 1222-ben még nyugatabbra, a Maros és Vízakna közé kell helyeznünk.

Fenti oklevél tehát a feltételezett sebesi, orbói székelység keletre haladásának egyik mozzanatát örökítette meg. Mindenesetre feltűnő, hogy ez a keletre haladás milyen gyors volt.

Az 1224-es úgynevezett *Andreanum* ugyanis a szász föld határait így írja körül: „Ita tamen quod universus populus incipiens a *Waras* usque din *Boralt* cum *terra Syculorum terrae Sebus* et *terra Daraus* unus sit populus et sub uno iudice censeantur.“⁴⁰ E szerint a terület, amelynek népeit közigazgatási egységbe kívánta II. Endre összefogni, Szászvárostól Barótig terjedt, magában foglalta a sebesi székelyek közelebről meg nem határozott földjét és Daróc földjét. Tagányi után Hóman így értelmezi ezt a határleírást: „Várostól kezdve egészen Barótig s vele a sepsi föld székelyeinek földjéig és Daróc földig az összes népség egy nép legyen és egy bíró alá tartozzék.“⁴¹ Hóman fel-

³⁷ Teutsch—Firnhaber: *Urkundenbuch zur Gesch. Siebenb.* I. k. 17—19. ll.

³⁸ Hunfalvi P.: *Az oláhok története.* I. k. 330—331. ll.

³⁹ Sz. Okl. Tár. I. k. 93. l.

⁴⁰ Marczali: *Enchiridion.* 146. l.

⁴¹ Hóman: *Daróc.* (Magyar Nyelv. 1920. 118. l.).

fogása szerint Daróc földje az a terület, amelyet a székely köznyelvben *Erdővidéknek* mondanak s a felsorolás: a sebesi székelyek földje, a darócói föld és Barót, jelentené a szászoknak adott földtől északra elhúzó lakatlan területen túl lakott legszélső területeket. Daróc és Barót közt valóban húzódott egy gyepűvonal, ami ezt a feltevést igazolja. A sebesi székelyek ekkor sem kereshetők még a későbbi sepsi földjén, mert az Andreanum kiadásakor a német lovagrend még ott volt a Halmágy-Barót vonaltól délkeletre s így közbe volt ékelve a szászság s a későbbi sepsi föld közé. Így a szász föld határán tartozkodó sebesi székelyeket 1224-ben még teitetlenül Daróctól nyugatra kell elképzeink, körülbelül ott, ahol őket az előbb említett 1211-es oklevél alapján lokalizáltuk.

Hogy a sebesi székelyekre csakugyan kiterjedt-e a szászok hatásköre, nem tudjuk a szöveg alapján megállapítani. Hóman ellentmond az ilyértelmű általános véleménynek. A Medgyes és Selyk környéki székelyek említett állapota, hogy ők nem tartoztak a szász ispán alá, szintén ellentmond annak, hogy az azon a tájon lehetett sebesi székelyek a szászok fennhatósága alá kerültek volna. Ezek szerint az Andreanum idézett soraiból mi a szász föld északi határát olvassuk ki, nyugatról keletre haladva: Szászváros, a sebesi székelyek földje, a Daróc és Barót közötti gyepű vidék vonala.

1252-ben IV. Béla egyik oklevele az úgynevezett *Székföldjét* (Hidvég környékét) így írja körül: „inter terras Olahorum de Kircz, et Saxonum de Barosu et terras Siculorum de Sebus existens”.⁴² Ez a leírás a sebesi székelyek földjét már a későbbi sepsi szék földjére helyezi, ami a szász föld 1224-ben megjelölt legkeletibb határától, Daróctól, lényegesen délkeletre fekszik. A déli székelység tehát a XIII. sz. második felére jut el végleges letelepedése innesső határaihoz. Hogy ez a keletre költözés politikai okokra (szabadulni akarás az állítólagos, de nem bizonyos szász fennhatóság alól), és gazdasági okokra vezethető-e vissza, mint Sándor Imre gondolja,⁴³ ma alig dönthető el. Sokkal valószínűbb az, hogy a székelység életformája, az intenzív állattenyésztés, szélesebb mozgási szabadságot kívánt meg, mint az az egyre sűrűsödő magyar és szász letelepülések közt kivihető volt, s ezért merőben gazdasági okok hajtották őt keletre a még lakatlan területek felé.

Az orbai széken 1332—37 között még egyetlen plébániát sem találunk s a szék első említése 1419-ből való.⁴⁴ Kézdiszékről is csak 1427-ben hallunk először. Az Aranyos-vidékre történt 1260 körüli kirajzás még — mint már megállapítottuk — a Szászkézd környéki első letelepülési területről történhetett és szerepe lehetett benne a délről feléje irányuló szász terjeszkedésnek. A déli székelység végleges Háromszék-megyei letelepedését tehát 1250 és 1420 közé kell tennünk.

⁴² Sz. Okl. Tár. I.

⁴³ Sándor: i. m. 25. l.

⁴⁴ Sándor: i. m. 25. l. Szádeczky: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Bp. 1927. 31. l.

Kétségtelen, hogy a székelység 1222 előtt nem jutott el Háromszék területére. Hiszen II. Endre, mikor 1222-ben a német lovagrend területét megnagyobbítja, az adomány határát így írja körül: „qua vadit usque ad terminos Prodnicorum“.⁴⁵ Ezek szerint Háromszék területén a borodnokok laktak ekkor. Megerősít fenti föltevésünkben az is, hogy ép a későbbi Kézdiszék területén majdnem mindenütt besenyő településekkel találkozunk, holott a XIII. század után már besenyőtelepítéset nem tételezhetünk fel. Ma már alig állapítható meg az, hogy hol voltak Erdélyben nagyobb számú besenyő-telepek. Az a néhány, amely kétségtelenül megállapítható, arra mutat, hogy ezek a bizonyos különböző időben keletkezett telepek az akkor lakott vidék mindenkori szélein lehettek. Így a Maros és Kisküküllő közötti *Buzásbesenyő* nevű helység a két Órhegy nevű hegy belső vonalán, tehát egy feltételezhető gyepű belső szélén fekszik. Az Olt melletti *Besse*, *Alsó-* és *Felsőrákos* pedig az Olt déli oldalán meghúzódó besenyők vonalát sejtetik, aminek emléke az *Andreanum* következő szavaiban maradt fenn: „silvam Blacorum et *Bissenorum* cum aquis usus communes exercendo cum praedictis scilicet Blacis et Bissenis eisdem contulimus...“⁴⁶ Az udvarhely-megyei Pálfalva mellett volt *Besenyőfalva*⁴⁷ pedig Oláhfalun és *Lázárfalván* át a Háromszéki *Szárazpatak*, *Peselnék*, *Votál*, *Karatna*, *Szentlélek* és *Besenyő* községek vonalával egy még későbbi határ mellett elhúzódó besenyőtelepülés nyomait mutatják.⁴⁸ A későbbi Kézdiszék területe maradt meg legtovább besenyő jellegében, ami összhangban van azzal a fenti ténnyel, hogy ez a vidék székely közigazgatási és birtoklási egységgé csak a XV. század elején alakul át.

A Nagyküküllő melletti székelység ezek szerint a Marosmentén előnyomult a Sztrigy vonaláig s ott a sebesi és orbói földön telepedett meg. Mögöttük keletre még nomadizált székelyek éltek, akiknek első huzamosabb telepe Kézdi vidéke volt. Innen bocsátanak ki egy rajt az Aranyos vidékre a XIII. sz. derekán. A XIII. sz.-ban megindul az általános keletre nyomulás, amelynek egyik állomása Vízakna környéke lehetett. Az első csapatok Háromszéket 1252-ig érték el s a teljes átköltözés a XV. század elején ért véget.

A Kisküküllő melletti székelység sorsa már kevésbé figyelhető meg. Ennek majdnem kizárólagos oka az, hogy nekik aránylag keveset kellett keletre vonulniok, ha egyáltalán vonulniok is kellett, s hogy területük nem érintkezett olyan kiváltságos vendégek területével, akiknek okleveleiben róluk szó eshetne. Ők maguk egy darabig kívül estek a magyar államélet határán, utóbb elfogadták ugyan annak elővédi,

⁴⁵ Zimmermann: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I. Bd. 19. l.

⁴⁶ Idézett helyen.

⁴⁷ Sz. Okl. Tár. I. 169. l.

⁴⁸ A besenyő-telepek megközelítően pontos összeállítását lásd a *Föld és Ember* 1929. évfolyamában Szokolay Margit: *A magyarországi besenyőtelepekről* c. cikkében.

határőri szerepét, de egy oly területen, amely átvonulási vonal nem volt s így érthetően nem esik róluk szó. A magyar államhatalom alig hatolt a Kisküküllő mentén Küküllővárig. Tőle nem messze az Órhegyek között egy délnyugat északkeleti irányú határt, gyepűvonalat vehetünk fel. Feltevésem szerint ettől keletre lokalizálhatjuk a székelység északi ágát, amelyet a honfoglalásra átvonuló magyarság sem érintett. Ez a kevésbé hányatott sorsú székelység nomád jellegű életet élt az említett gyepűvonalat, a Nagyküküllő északi partja s a Hargita lejtői között. A már említett Medgyes és Selyk körüli székelyek nem lehettek a sebesi székelyek, mert területileg egész a XV. sz. elejéig a székely ispán alá tartozott, holott a sebesi székelyek a XIII. sz. második felében már végleges szálláshelyükön vannak. Sándor a Medgyes vidéki székelységben az utóbb Marosszékbe húzódó székelyeket gyanítja.⁴⁹ A fokozatos keletebbre húzódás okául egyrészt a Kisküküllőmenti magyarság lassú előnyomulását fogadhatjuk el, másrészt azt a természetes összébbhúzódást, amely az állandóbb jellegű letelepedéssel járt.

A Nagyküküllőtől a Marosmentére előnyomult korán elmagyarosodott székelység útján kétségtelenül itt is elég korán (XI. sz.) barátságos érintkezés alakulhatott ki a Küküllők közötti székelység s a Kisküküllővidéki magyarság között. A közelfekvő Gyulafehérvár hittértői korán utat találhattak közéjük, ami előbb az elkeresztényesedést, majd a fokozott magyar befolyást s végül is a kötöttebb formájú letelepedést eredményezte. A végleges letelepedés már feltétlenül keresztény életük alatt következett be. Erre vallanak a helységnevek. Korhatározó az is, hogy a végleges letelepülés már akkorra esik, amikor a személynvekről elnevezett szálláshely elnevezések szokása elmúlt. A kereszténység s lassan a nyelv által is egyre jobban a nyugati szomszédhoz való lekötöttség eredményeként a székelység ezen északi ága a XII. században eléri az egykori római limeseket, amelyeket Alsórákos, Homorod-újfalu, Oláhfalú irányában, illetve Zsombor, Felsőrákos, Száldobos, Oláhfalú irányban gypű gyanánt száll meg. Ezen a vidéken seregestül találjuk az Országhatár, Fejedelmiméta, Gyepűbükke, Gyepűfeje, Órhegy, Gyepűpatak, Zoltángyepű, Gyepes helymegjelöléseket, amelyek ezt a feltevést igazolják. Azért kell még a XII. században keresnünk ennek a vonalnak elérését, mert a XIII. század legelején egyrészt a német lovagrend, majd a Sepszi felé húzódó déli székelyek és a szászok miatt ez a gyepűvonal már elavult lesz. A felsorolt elnevezések viszont azt igazolják, hogy ekkor már az odaért székelység elmagyarosodott, amit pedig a XII. század előttre nem igen tehetünk. Nem érdektelen megemlíteni, hogy ezen a gyepűvonalon, Alsó- és Felsőrákoson, szintén bese nyőtelepekkel találkozunk. Hogy az ide húzódott székelység keletre utolsó ágának telepe Udvarhely lehetett, abból következik, hogy itt királyi várral találkozunk, inkább a székelyek védelmére, mintsem, hogy azok védjék azt. Erre mutat, hogy még az Árpádházi királyok egyike a

⁴⁹ i. m. 37—38. ll.

gyepűvonal fordulópontjára, *Oláhfaluba*, oláhokat telepít, akik részben fa- és gerendahordással, részben gyalogos védelmi szolgálattal álltak a vár szolgálatára.⁵⁰ Vencel kérdéses 1301 szeptember 25-én kiadott oklevelének hitelessége még nincs eldöntve. Ifj. Szabó Aladár nem lát okot arra, hogy az oklevél hitelessége ellen szót emeljünk.⁵¹ Magam szintén az oklevél hitelessége mellett vagyok tárgyi okok miatt, amelyekre itt sajnos nem térhetek ki.

A fenti adat mindennél ékeesebb ellenérv azzal a feltevéssel szemben, amely a székelyekben királyi telepéseket lát. A telepesített, királyi szolgálatban álló székelyek bizonyosan ellátták volna maguk is a vár szolgálatát, ha nem lettek volna az alól mentesek, ami a telepes és királyi nép voltukat kizárja.

Udvarhelyszék, illetve a telegdi kerület s a rajta levő telegdi esperesség az első, helyét már nem változtató megszervezett székely szállás-terület. Települői a két Küküllő közötti székelyek lehettek. A Kisküküllő északi pontjain élt székelység vonulhatott valamivel utóbb a mai Marosszék vidékére, esetleg a már Udvarhelyszéken el nem férő s így északra kényszerített megyesi és selyki székelyek is arra vonultak, míg Gyergyó és Csík megszállása még a székely történet szempontjából is már innen esik az őstörténet határán.

Fejtegetésem tehát a székelység ősi területét a két Küküllő mentén, a mai Székelyföld határától inkább nyugatra és a Marostól keletre állapítja meg s erről a területről tételezi fel a keletebbre költözés lehetőségét. Hogy ez a keletebbre költözés csak innen s nem a magyarországi területekről történhetett, több körülmény bizonyítja. Első és legismertebb az, hogy a székelység nem hozza magával a királyságheli berendezkedést, hanem települési területeit, törzsi, vérségi szervezetben, mint ősi szállásföldet szállja meg. Közigazgatási berendezését utóbb a szokásokról másolja át a székelységet a magyar államéletbe bekapcsoló intézkedés. Ez a berendezkedés idejében Erdélyben már annyira a kiváltságokat osztogató uralkodási elvet tartja tiszteletben, hogy mintegy kiváltságként meghagyja a székelyek ősi jellegű szervezetét is. Már ez az egy tény is kizárja a Magyarországból történt telepítés lehetőségét.

Az állami élet határain kívülről való utólagos bekapcsolódást tételezi fel s nem azt, hogy abból tétettek volna ki a perifériákra, a székelyeknek az egyházzal szemben való jogállása. Ha a székelységet az ország különböző területeiről telepítették volna át Erdélybe, nyoma lenne okvetlenül annak, hogy a régi püspöki fennhatóság igényét rá az új területen is megkísérelte volna fenntartani. Nemkülönben kötött egyházi szervezetet is vitt volna magával új települési helyére. Ezzel szemben azt látjuk, hogy a tizedet az erdélyi püspöknek fizetik s egyházi szervezetük hosszú időn át annyira kiépítetlen, hogy egy részükre a

⁵⁰ Sz. Okl. Tár. I. 29–31. II

⁵¹ Turul. 1916. évf. — Ifj. Szabó Aladár: *Venczel és Ottó királyok oklevelei.*

milközi püspökség is igényt tarthat.⁵² Az esztergomi érsek IV. Béla 1256-os oklevele szerint a székelyektől a király részére szedett barmokban és juhokban járó jövedelem egy tizedét kapja, úgy mint az oláhoktól. Kivéve természetesen azokat, akik a szászok földjén laknak. Ebből az is látszik, hogy a székelyek, épúgy mint az oklevelekben blach-, vlach-, olah-nak nevezett nép, még nem állandó jellegű telepesek, hanem állattenyésztéssel foglalkozó, helyét változtatgató nép.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk még egy perdöntő bizonyítékot, azt, amit a településföldrajz eredményezett.

Köztudomású már az a megállapítás, hogy a települési formák bizonyos típusokra vezethetők vissza, s hogy a nem mérnöki rajz alapján letelepített telepesek mindég magukkal hozzák régebbi települési formáikat. Ez a települések alaprajzaiból tűnik elő. Ha tüzetes vizsgálat alá vesszük a Székelyföld, sőt az egész ország települési formáit, azt kell látnunk, amit Princz Gyula, aki a kérdés első magyar vizsgálója volt, hogy a Székelyföld jellegzetes kusza-halmaz települési formájával Magyarország területén, *Erdélyen kívül nem találkozunk*.⁵³ Ez a települési forma a székely és az oláh településekre jellemző. Ez a jellegzetes települési forma a szász földtől, a Nagyküküllő vonalától északra a Marosvölgyben kezdődik s csak a magas hegyekben váltja azt fel a havasi település jellemző formája, az egyesház vagy laposfalú típus. A székely és oláh települési forma azonossága a nomadizálásból egyszer csak leálló közös életmódra vezethető vissza. Viszont ez a települési forma, amely a szorosán vett Erdélytől nyugatra ismeretlen, egymaga is perdöntő a betelepítés feltevésével szemben.

Nem szabad lekicsinyelnünk végül azt az adatot sem, amelyet a nyelvtörténet szolgáltat elméletem igazolására. Melich János Erdélyben egyetlen közsözből származó bolgár-török helynevet talált s ez a *Küküllő*.⁵⁴ A Küküllők mentén élt székelységet *onogur-bolgárnak* tételeztük fel. Viszont a Küküllők vidékét kultúráján kívüli területnek tudjuk. A székelységet véltem az első idehúzó népnek, amely tehát így névadója is lehet a folyóknak. A nyelvtörténet sem mond tehát ellen a székelység Küküllők közti őstelepülésének.

Előadott elméletem a magyarsággal való érintkezés állandóságával elfogadható lehetőséget ad az elmagyarosodás gyorsaságára is, bár semmi adatunk nincs arra nézve, hogy az mikor következett be. A nyelvtudomány újabb fejlődése ma már nem követeli meg, hogy a nyelvjárás tanulmányok eredményeinek igazolására a Magyarországból Erdélybe történt betelepítést kelljen feltételeznünk.⁵⁵

⁵² Sz. Okl. Tár. I. k. 6. l.

⁵³ Princz Gyula: *Die Siedlungsformen Ungarns*. Ungarische Jahrbücher. 1924.

⁵⁴ Melich János: *A honfoglaláskori Magyarország*. Bp. 1925—1929., 30—36. ll., 242. l., 262. l., 360. l.

⁵⁵ Dr. Lazicius Gyula kedves barátom idevágó tanulmányának eredményeit volt szíves velem kéziratából közölni.

Végül legyen szabad Kézai egy mondatára visszatérnem, amely szerint a székelyek a vlachok betűivel élnek: „Unde Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur“. Erre a kérdésre Németh Gyulának a nagyszentmiklósi kincs feliratairól a Magyar Nyelvtudományi Társaság ezévi közgyűlésén tartott előadása ad feleletet. Ő ugyanis megállapította, hogy a besenyő rovásírás jegyei között több (nyole) a székely rovásírás jegyeivel azonos jegy, mint a török rovásíráséival (három). Tehát a székely és besenyő rovásírás között bizonyos kölcsönhatást kell feltételeznünk.

Csak egyetlen pillantást kell vetnünk a térképre, hogy a dolog világos legyen előttünk. Honnan ismerünk hiteles székely rovásírásos emlékeket? *Enlakáról*, írója *Muzsnai, Bögözről, Kedéről* (odaváló a konstantinápolyi emlék írója), *Derzsről* (most közli Jakubovich a M. Nyelvben) és *Csikszentmiklósról*. Enlaka mellett még 1455-ben⁵⁶ megvan a Pálfalvával szomszédos *Besenyőfalva*. *Muzsna, Derzs* és *Bögöz* közelében *Alsó- és Felsőrákoson* még 1421-ben is⁵⁷ élnek besenyők. Csikszentmiklós előtt vonult el az általam feltételezett Besenyőfalva—Lázárfalva—Torja—Votál irányú besenyő telep-sor. És nem tudjuk, hogy hol élhettek még a székelység között, ahonnan ma már nincsen emlékünkről. A békés együttélés a besenyők és székelyek között a XII. század óta, amikor a székelyeknek a besenyő szállások közé történt előnyomulása bekövetkezett, bizonyítottan vehető. Azalatt vette át a székelység a besenyő alfabétum kérdéses betűit, amelyek kiszorították az addig használt székely betűformákat. A besenyők szállásainak egy részét Kézai korában már, legalább is az Olt mentén (silva Blacorum et Bissenorum) vlachok szállják meg s ez vezethette félre a hűntörténet íróját, amikor a besenyőírást a vlachoknak tulajdonítja.

Az elmondottakból, mely a történelmi emlékek alapján a magyarországi székely telepekre és az erdélyi belső székely költözésekre akart fényt vetni, megállapíthatom, — nem elsőnek ugyan, de néhány újabb szemponttal megerősítve — hogy a ma Erdélyben élő népek közül a székely az ősmegszálló s mai szálláshelyén ősfoglalónak tekinthető. A székely a magyarral rokon nép s minden csoportja hamar (legkésőbb a XII. sz.) átvette a magyar nyelvet. Ez által nemcsak a magyar kultúra, de a magyar sors örök részese is lett.⁵⁸

⁵⁶ Sz. Okl. Tár. I. 169. l.

⁵⁷ Sz. Okl. Tár. I. 115. l.

⁵⁸ Tanulmányom nyomdába adása után Németh Gyula említett előadása megjelent a *Magyar Nyelvben* (1932) s Lazicius Gyula pedig kutatásai eredményéről beszámolt a *Magyar Nyelvtudományi Társaság* f. évi áprilisi havi felolvasó ülésén. Időközben Németh Gyula megtalálta a Ráday-könyvtárban a csikszentmiklósi felirat legrégebbi másolatát s felfedezése ezen rovásírásos emlék topografiai elhelyezésén bizonyos változást is fog okozni, amely azonban állításom helyességét nem befolyásolja.